

FUNCIÓ LEXICOGRÀFICA I CONTACTE DE LLENGÜES: ELS DICCIONARIS DE BARBARISMES

1. INTRODUCCIÓ

Una de les característiques que presenten les obres lexicogràfiques és el seu aspecte funcional. Els diccionaris són obres de consulta, adreçades a un públic determinat, que ofereixen informacions diverses sobre el lèxic descriptiu d'una àmplia varietat de realitats.

Quan un lexicògraf emprèn l'elaboració d'un diccionari ha d'haver resolt un entrellat de decisions que determinaran la tipologia del seu diccionari:

- Quin fragment de la realitat vol representar?
- Quines informacions oferirà?
- Com seran els seus usuaris?

A més d'altres aspectes formals i conceptuals relacionats amb la presentació de les dades.

Atesos aquests elements, cada tipus de diccionari *serveix* per a alguna cosa: per cercar-hi informacions lingüístiques o semàntiques, per a traduir, per verificar l'existència d'una unitat en un inventari prescriptiu, per delimitar el lèxic propi d'un grup social, etc.

La funció d'un diccionari pot formar part d'aquell grup de decisions prèvies que un autor fa o bé pot ser la conseqüència d'aquestes decisions. Però, en tot cas, és un fet normal que l'autor en parli en el pròleg o que l'editor ho indiqui en algun lloc.

Diversos autors i editors han fet referència a la funció *correctiva* d'una gran quantitat de diccionaris que pertanyen a tipologies diferents, entre els quals hi ha els *vocabularis de barbarismes*, de llarga tradició i àmplia difusió. L'objectiu d'aquesta comunicació és una breu anàlisi d'aquest tipus de diccionaris. Em proposo, en primer lloc, fer una revisió de la presència de la noció de funció (o funció social) en les classificacions tipològiques de diccionaris (Apartat 2), considerar el concepte de correcció en lexicografia (Apartat 3), fer una classificació dels diccionaris correctius (Apartats 4 i 5) i, finalment, descriure les característiques dels vocabularis de barbarismes i fer una valoració del seu paper dins l'àmbit lexicogràfic (Apartats 6 i 7).

2. LA FUNCIO DELS DICCIONARIS

Ja hem indicat que la noció de funció apareix en la declaració de principis de certs autors o en els missatges publicitaris dels editors. Els diccionaris solen ser qualificats de descriptius, normatius, correctius o didàctics.

En l'àmbit de la lexicografia teòrica diversos autors han elaborat models de classificació de diccionaris que intenten ordenar la diversitat tipològica existent.

En la primera meitat del segle l'interès fonamental d'aquestes ordenacions era bibliogràfic i la noció de funció també hi era present com a paràmetre diferencial.

En els anys 60, en canvi, les tipologies de diccionaris proposades introduïren aspectes lingüístics com a elements bàsics de classificació, però de tota manera la noció de funció, encara que era considerada vaga, excessivament cultural i per tant variable, no es va deixar d'utilitzar.

Yakov Malkiel (1960) ofereix un model de classificació basat en tres eixos, un dels quals és la perspectiva, que recull elements tan diversos com la dicotomia sincrònic/diacrònic, l'ordenació de les entrades i la funció, que ell anomena *the level of tone*. Malkiel considera que l'autor transmet, en la selecció de les entrades o en la redacció de les definicions, l'objecte social del diccionari. Alain Rey (1970) ens fa

veure que, encara que la proposta de Malkiel presenta aspectes interessants, no és possible fer una classificació a partir d'allò que nosaltres pensem que era el to o la intenció de l'autor.

Bernat Quemada (1968) proposa un model de classificació històrica dels diccionaris basat en tres elements:

- a) Les llengües que inclouen.
- b) La natura de les informacions que contenen.
- c) L'extensió.

En aquest darrer punt diferencia els diccionaris que presenten una selecció del corpus (restrictius) dels que no ho fan (extensius). També hi recull aspectes selectius com grups socials, àmbits professionals, formes d'expressió i la funció (descriptiva, normativa, correctiva), perquè «l'extension dépend assez étroitement du choix d'un modèle socio-culturel d'utilisation» (A. Rey, 1970).

La tipologia genètica d'Alain Rey (1970) és un model concebut per descriure tota activitat lexicogràfica, a partir de les decisions fonamentals i implícites que, d'una manera jeràrquica i binària, l'autor va prenent. La funció del diccionari no intervé directament en cap de les dicotomies de Rey, sinó que és una de les conseqüències del conjunt d'opcions resultant. Però el mateix A. Rey accepta que la seva alternativa és teòrica, i que en la realitat els models socioculturals en la seva complexitat organitzen a priori algunes de les opcions.

Per a Josette Rey-Debove (1970) «la pression sociale se manifeste dans les dictionnaires dont la fonction est essentiellement pédagogique». Aquesta autora, com Hartmann, considera que l'usuari intervé de manera fonamental en la concepció del corpus i que usuari i funció són elements inextricablement lligats.

Hartmann (1989) i Landau (1984) consideren que la funció social dels diccionaris s'articula a partir de la dicotomia descriptiu *versus* descriptiu, i que els models d'ús (o pautes de correcció) s'inclouen en un o altre.

A partir d'aquest estat de la qüestió, quan M. Teresa Cabré i jo mateixa (1991) vàrem revisar la introducció del concepte de funció, en la nostra classificació de diccionaris catalans contemporanis, ens ado-

nàrem dels possibles conflictes teòrics que suposava organitzar les obres segons els paràmetres següents: prescriptiu, descriptiu, didàctic i correctiu. Decidírem eliminar l'etiqueta de didàctic per òbvia, tal com indicava Rey-Debove, i reconsiderar les altres. Així, per qüestions pràctiques, vàrem acordar mantenir l'etiqueta de descriptiu per a tot diccionari o vocabulari no marcat especialment des del punt de vista funcional. Per contra, en el nostre treball, els diccionaris i terminologies considerats prescriptius són aquells que estan notòriament recomanats, avalats o aprovats per l'autoritat lingüística; i les obres correctives es redueixen als diccionaris ortogràfics i de pronúncia i als vocabularis de barbarismes.¹

Considerarem, a partir d'ara, la funció lexicogràfica com un concepte de consens implícit entre l'autor i l'usuari. Tot diccionari és, per definició, descriptiu i didàctic. Les úniques marques funcionals que intervenen definitivament en la classificació tipològica d'un diccionari són:

- a) la prescripció
- b) la correcció

3. EL CONCEPTE DE CORRECCIÓ

Tothom coincideix a considerar que la correcció és un concepte susceptible de canvi i només ple de sentit respecte d'una accepció de la norma. Si no hi ha regles, no hi ha errors ni tampoc possibles correccions. I així podem comprovar que les dues funcions lexicogràfiques, que hem esmentat més amunt, tenen una relació indissoluble.

Les normes en lingüística poden sorgir d'una autoritat, de la tradició o de l'ús. En els dos primers casos, els diccionaris de funció prescriptiva presenten un corpus lèxic seleccionat que configura, bàsicament, la modalitat estàndard d'una llengua, que inclou diversos re-

1. En el nostre treball no hem classificat com a correctius els diccionaris bilingües castellà-català, encara que la majoria dels seus autors els hi consideraven.

gistes també seleccionats. En canvi quan, des d'una perspectiva més laxa o menys dirigida, considerem l'ús viu d'una llengua com a únic paràmetre normatiu, curiosament la prescripció augmenta perquè cada registre disposa d'una norma distinta (Payrató, 1985), i també cada varietat geogràfica, cada grup social i, fins i tot, cada context.

La funció correctiva d'un diccionari té a veure, doncs, directament amb una normativa concreta. Les transgressions o els errors en contra de les solucions d'una modalitat estàndard fixada presenten una causalística molt variada: problemes ortogràfics, fonètics, semàntics, morfològics, sintàctics.

Però quan parlem sempre ens movem dins d'un àmbit lingüístic més reduït, d'un registre o d'un dialecte geogràfic o social, llavors els errors poden coincidir amb els anteriors, però a més s'hi han d'afegir les transgressions dels límits de l'àmbit: una forma o expressió pot ser correcta des del punt de vista de la normativa i estar inclosa dins d'un diccionari general prescriptiu i, en canvi, pot resultar estranya, desconeguda i, fins i tot, incorrecta dins d'algun registre, context o dialecte.

Des d'aquest segon punt de vista, alguns diccionaris generals posen en relació el concepte de correcció amb l'ús concret de la llengua, mitjançant les etiquetes d'ús que indiquen, a cada entrada, el registre, la varietat geogràfica, l'especialitat temàtica o d'altres consideracions extralingüístiques. Landau (1984) es refereix repetidament als intents d'alguns lexicògrafs, més propers a la lingüística, de bandejar aquesta pràctica. Les raons d'aquest rebuig són òbvies pel que fa a criteris extralingüístics (morals, religiosos, sexistes, etc.); però presenta problemes pel que fa a criteris de variació lingüística (registre, marc comunicatiu, varietat geogràfica, model estàndard, etc.), perquè els usuaris reclamen aquesta mena de guia. I és per això que els coneguts *diccionaris d'ús* tenen tant d'èxit comercial. Però m'interessa indicar que Landau (1984) no els anomena diccionaris, sinó *usage books*, i que, en tot cas, les informacions sobre l'ús que contenen no determinen exclusivament la seva tipologia.

En una situació de contacte de llengües, les transgressions a la norma o als límits d'una varietat concreta sovint coincideixen amb transgressions al codi. Són les anomenades interferències lingüísti-

ques,² que es produeixen de manera espontània en els actes de parla i que compliquen la casuística d'incorreccions abans esmentada.

La noció de correcció en lexicografia regula l'elaboració de certs tipus de diccionaris que es caracteritzen per tenir un corpus seleccionat d'errors, transgressions o interferències lingüístiques i un conjunt d'informacions o equivalències considerades adequades, dins d'una modalitat específica, per una autoritat, la tradició o l'ús.

4. ELS DICCIONARIS CORRECTIUS

Podem dir, doncs, que un diccionari és correctiu si compleix alguns d'aquests requisits:

a) Les entrades són:

- errors respecte d'una modalitat estàndard
- errors lingüístics en general
- transgressions de registre o varietat
- interferències lingüístiques

b) Les equivalències o correccions són:

- formes d'una modalitat recomanada
- formes d'un registre o varietat
- formes d'un codi lingüístic

5. TIPUS DE DICCIONARIS CORRECTIUS

Si rellegim els pròlegs i comentaris que fan els autors i els editors de certs diccionaris catalans actuals, observarem que la pretensió d'obra correctiva no és exclusiva d'un únic tipus de diccionari.

2. PAYRATÓ (1985) engloba sota la denominació d'interferència tant les transgressions dels límits d'una llengua com les d'un registre o varietat; però, per raons pràctiques, en aquesta comunicació sovint ens referim amb aquest nom només a les primeres.

Els diccionaris ortogràfics i fonètics són considerats, per autors, usuaris i crítics, obres correctives perquè, encara que els seus corpus d'entrades no són una selecció d'errors, pretenen corregir els usos inadequats, des del punt de vista de l'ortografia estandarditzada i de la fonètica d'una modalitat prestigiosa, fixant unes entrades que són selecció i informació alhora.

La relació més antiga entre la noció de correcció i la lexicografia ens la donen els diccionaris de barbarismes, que intentarem analitzar més endavant, perquè plantegen des del punt de vista lexicogràfic certs problemes de descripció i de classificació.

Hem vist que, pel que fa al nombre de llengües, els diccionaris correctius fan referència a un sol codi lingüístic, amb l'excepció dels casos seleccionats d'interferència. Els diccionaris d'equivalències entre dos codis (=bilingües) pretenen ser una eina en la traducció i/o un ajut en etapes avançades en l'aprenentatge de segones llengües. Aquesta dinàmica es trenca, però, en situacions de contacte de dues llengües distintes, perquè els canvis i les substitucions lingüístiques es produeixen d'una manera més sistemàtica. En una situació com la nostra, no ens ha d'estranyar que força autors i editors de diccionaris bilingües castellà-català, publicats sobretot entre 1940 i 1980, qualifiquin la seva obra de correctiva perquè pretenien mantenir i netejar d'interferències una llengua no normalitzada.³

Atès que els diccionaris bilingües inversos als esmentats, català-castellà, no tenen funció correctiva, que tots els diccionaris bilingües s'utilitzen per a la traducció (codificació i decodificació) i que els corpus dels diccionaris castellà-català no distingeixen entre entrades susceptibles o no d'interferència lingüística, no introduïrem cap diccionari bilingüe en la nostra classificació de diccionaris correctius.

Encara que a partir dels elements indicats en l'apartat anterior poden elaborar-se nous tipus de diccionaris de funció correctiva, podem classificar els diccionaris correctius coneguts en dos apartats:

3. En canvi, els autors de diccionaris bilingües català-castellà del segle XIX pretenien ser correctius respecte del castellà, que era la llengua de cultura que calia aprendre (SOLÀ, curs de doctorat 87-88, no publicat).

A. Entrades seleccionades i correctes sense equivalències

- Diccionaris ortogràfics
- Diccionaris fonètics (d'una modalitat)

B. Entrades seleccionades per la seva incorrecció i equivalències correctes respecte d'una accepció de la norma

- Diccionaris de barbarismes

6. NOCIÓ DE BARBARISME

Fabra defineix el terme com una «falta comesa contra la puritat del llenguatge» (DGLC, pàg. 209). L'article del DLC amplia aquesta definició i concreta la vaguetat amb noves accepcions:

«*barbarisme*

1 Falta comesa contra la puresa del llenguatge, que consisteix a emprar a tort, en la parla i en l'escriptura, els mots i les expressions de la llengua pròpia. 2 Ús impropï o innecessari d'expressions i de mots forasters contra el geni de la llengua (castellanismes, gal·licismes, etc). 3 Ús de formes verbals incorrectes i vicioses. 4 Errada d'ortografia». (DLC, pàg. 210)

Encara que en la definició de Dubois *et al.* (1973) predomini el punt de vista lingüístic, no pot bandejar l'ús més ampli i vague del terme:

«*barbarismo*

Se llama barbarismo a la forma de una palabra que no ha sido generada por las reglas de la lengua ni, particularmente, por las reglas morfofonológicas, en una época determinada (en una sincronía dada); los barbarismos son formas agramaticales. Utilizar *haiga* (por *haya*) es un barbarismo. También se consideran barbarismos las formas que no están admitidas por una norma o uso considerado correcto; un adjetivo como *banal* puede ser considerado por los gramáticos puristas como un barbarismo.» (Dubois *et al.* 1973, pàg. 77)

Payrató (1985) ordena i clarifica la casuística que engloba el fenomen complex de la interferència lingüística i ens planteja les dificultats que presenta la terminologia més tradicional:

«Els termes, especialment *barbarisme*, han sofert un proces de degradació, en dos sentits. Per una banda, a causa de la vaguetat ja apuntada de les definicions, han patit una inflació exagerada. El *barbarisme*, per exemple, és el calaix de sastre on va a raure tota una nebulosa de fenòmens: les faltes d'ortografia, les accentuacions errònies, la pronúncia original de noms estrangers quan hi ha un equivalent en la llengua, els vulgarismes, estrangerismes, arcaïsmes, l'ús "indegut" de paraules... Un barbarisme és qualsevol "cosa" (lingüística) no qualificable de *correcta*.»

(Payrató, 1985, pàgs. 54-55)

Nosaltres definirem el terme barbarisme com el conjunt d'errors o de transgressions de les normatives derivades de la delimitació de les modalitats prescriptiva, socials, geogràfiques o contextuals d'una llengua.

En la pràctica lexicogràfica, les unitats recollides en els diccionaris de barbarismes catalans acostumen a ser:

- errors ortogràfics
- errors morfològics (de derivació i flexió)
- errors lèxics (analogies)
- transgressions d'una modalitat culta (vulgarismes)
- arcaïsmes
- interferències d'un altre codi (anglès o castellà)

7. ELS DICCIONARIS DE BARBARISMES

L'apropament entre plantejaments de la lingüística teòrica i la pràctica lexicogràfica ha permès l'edició de diccionaris innovadors. Però, en el terreny dels vocabularis de barbarismes, això no ha estat així i la tradició encara hi té un pes considerable, tal com la terminologia utilitzada ens recorda. En l'apartat anterior hem vist la complexitat

conceptual que amaguen els títols d'aquestes obres, ara voldria reflexionar sobre la seva condició d'obra lexicogràfica.

Aparentment els vocabularis de barbarismes s'estructuren com qualsevol altre diccionari:

- ordre alfabètic de les entrades
- indicacions gramaticals (en algun cas)
- altres marques
- equivalències

Però pel que fa a la selecció de les entrades i a la naturalesa de les informacions, els vocabularis de barbarismes catalans consultats presenten característiques molt semblants:

- Les interferències lingüístiques produïdes per una situació de contacte de llengües no es distingeixen, en la majoria dels casos, d'interferències produïdes dins d'un mateix codi (canvi de registre, ultracorrecció, analogia, etc.).
- La gran majoria d'entrades corresponen a interferències lèxiques.
- En les indicacions abreujades sobre el tipus de barbarisme es confonen les nocions de morfologia, lèxic, expressions genuïnes, etc.

Un altre dels aspectes lexicogràfics sobre el qual cal reflexionar és per a qui serveixen els diccionaris de barbarismes. Els usuaris consulten els diccionaris per trobar-hi un aclariment conceptual (definició), per esbrinar un dubte sintagmàtic (exemples), per fixar una grafia (entrada), per traslladar a un altre codi (bilingües) o dins del mateix codi (dialectals o d'argot), etc. Però, sigui el que sigui, l'usuari sempre busca informació a partir d'una unitat observada o coneguda; el diccionari és una eina de consulta i no un text per llegir. Però, si la interferència lingüística acostuma a donar-se en els actes de parla de forma inconscient (Payrató 1985), com pot l'usuari consultar un dubte que no té?

L'usuari tipus d'aquests diccionaris no pot ser l'aprenent de la

llengua, que necessita un bon manual d'ús amb una estructura diferent de la lexicogràfica. Per altra banda, l'usuari especialista en llengua (ensenyants, correctors, traductors) necessita més informació que la que donen aquests textos i organitzada de manera més específica.

Llengua i registres són d'altres elements que compliquen la descripció d'aquest tipus de diccionaris i que ens plantegen un munt de preguntes:

- Si la majoria de barbarismes en català són interferències del codi castellà, són diccionaris bilingües o monolingües?
- Què són les unitats de tractament d'un vocabulari de barbarismes, si no són formes genuïnes d'una llengua?
- A quin codi pertanyen?
- Un conjunt asistemàtic d'errors, formes genuïnes no recomanades i unitats d'un altre codi lingüístic pot configurar el corpus d'un diccionari?
- Si l'ús d'aquestes unitats no és adequat al nivell estàndard de la llengua, pot ser-ho en altres nivells?
- Les formes de dialectes socials i geogràfics que no es troben en els diccionaris generals normatius ni tampoc en el recull de barbarismes en quin context es poden utilitzar?

8. CONCLUSIONS

Després d'aquesta breu caracterització i repàs de la problemàtica que presenten, respecte dels paràmetres convencionals de la lexicografia actual, m'atreviria a dir que els diccionaris de barbarismes no es poden considerar diccionaris correctius, ni tan sols diccionaris, malgrat que per raons pràctiques i de tradició continuem denominant-los d'aquesta manera.

No disposen d'un corpus sistemàtic, pel que fa a les unitats de tractament, als criteris de selecció o al codi lingüístic; no és una obra de consulta i no se li pot assignar un usuari tipus.

En realitat aquestes obres són inventaris de fets de parla, tan com-

plexos com la mateixa noció de barbarisme, publicats per a la lectura curiosa d'especialistes i públic interessat.

No voldria, però, que aquesta afirmació es confongués amb un menyspreu per la tasca ingent dels seus autors, sinó que voldria defensar la seva utilitat com a font d'informació i estudi sobre la interferència lingüística d'àmplia difusió.

MERCÈ LORENTE CASAFONT

BIBLIOGRAFIA

- Diccionari de la llengua catalana* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1987, 7a. ed).
- CABRÉ, M. TERESA; LORENTE, MERCÈ (1991): *Els diccionaris catalans* (Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona).
- DUBOIS, JEAN *et al.* (1973): *Diccionario de Lingüística* (Madrid, Alianza Editorial, 1983, 2a. ed).
- FABRA, POMPEU (1982): *Diccionari general de la llengua catalana* (Barcelona, Edhasa, 16a. ed).
- FIGUERAS, E.; POCH, R. (1985): *Nou vocabulari de barbarismes* (Barcelona, Editorial Barcino, 2a. ed).
- GIMENO, ISABEL (1987): *Diccionari de barbarismes* (Barcelona, Editorial De Vecchi).
- HAENSCH, G.; WOLF, L.; ETTINGER, S.; WERNER, R. (1982): *La lexicografía* (Madrid, Editorial Gredos).
- HARTMANN, R. R. K. (1989): *Dictionaries of English. The User's Perspective*, dins *Dictionaries of English. Prospects for the Record Language* (Cambridge, Cambridge University Press).
- LANDAU, SIDNEY I. (1984): *Dictionaries. The art and craft of lexicography* (Cambridge, Cambridge University Press, [1989, 2a. ed.]).
- MIRAVITLLES I SERRADELL, JOAN (1989): *Diccionari general de barbarismes i altres incorreccions* (Barcelona, Editorial Claret, 3a. ed.).
- PAYRATÓ, LLUÍS (1985): *La interferència lingüística* (Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat).
- PEY I ESTRANY, S. (1982): *Vocabulari de barbarismes* (Barcelona, Editorial Teide).

- REY, ALAIN (1970): *Typologie génétique des dictionnaires*, «Langages», núm. 19 (París).
- REY-DEBOVE, JOSETTE (1970): *Le domaine du dictionnaire*, «Langages», núm. 19 (París).
- SOLÀ, JOAN (1977): *Del català incorrecte al català correcte* (Barcelona, Edicions 62).

